

מילות הסיבה: מודעות המוען ומודעות הנמען לשימוש בהן

0. מבוא

קבוצת מילות הסיבה¹ בעברית בת ימינו היא רחבה מאוד, ומכילה מילות סיבה רבות. רוב מילות הסיבה המשמשות בעברית כיום באות משכבות לשון מוקדמות יותר, וחלקן נתחדשו בעברית בת ימינו: המילה כי מקורה בלשון המקרא, מפני ש- החלה לשמש בלשון חכמים, מפאת הצטרפה לעברית בלשון ימי הביניים, וכתוצאה מ- התחילה לשמש בעברית החדשה למרות התנגדות מתקני הלשון לשימוש בה.² בספרי דקדוק וסמנטיקה רבים מובעת הדעה כי למילים דקדוקיות קשה לייחס תמונה מחשבתית כלשהי, וקשה לומר שהן מורות על קטע מסוים של המציאות, כלומר אין להן מטען סמנטי משל עצמן, אלא הן משמשות כעין דבק בין החלקים

* מאמר זה הוא עיקרם של הדברים שנאמרו בהרצאתי בכנס על השפה העברית ודרכי הוראתה שנערך באוניברסיטה העברית בבית הספר לתלמידים מחו"ל על שם רוטברג ב-23-24 ביוני 2002. המאמר דן בהיבט אחד של עבודת הדוקטור שלי, "מילות הסיבה, סביבתן הסמנטית-תחבירית ושימושן כסמני סגנון". העבודה נכתבה באוניברסיטת בר-אילן בהדרכתה של פרופ' מאיה פרוכטמן. בהרצאה דנתי אף במודעות ההיסטורית של הכותב למילות הסיבה בנות התקופה שהוא בוחר לתאר, והשווייתי שני ספרים של משה שמיר: "מלך בשר ודם" ו"הוא הלך בשדות". מפאת קוצר המקום לא אדון כאן בהיבט זה.

1. במאמר זה המונחים "מילות סיבה" וכן "מילות קישור" מכוונים הן למילים הבאות לפני פסקוית הן לאלה הבאות לפני שם עצם. ניתן להתייחס אל מילות הסיבה שלפני שם עצם ואל אלה שלפני משפטים כבעלות מעמד אחד, מעמד של מילות יחס, ואת פסקויות הסיבה ניתן לתאר כמשפטים מועצמים. גישה דומה עולה, למשל, מדבריו של נהיר (1955, עמ' 44-45). אורנן (1979, עמ' 132) מכנה את המילים הבאות לפני שם עצם ביטויי סיבה. לכל הדוגמות שהוא מביא הוא קורא תיאור סיבה. ראה גם מילר (1985, עמ' 59), המביא דברים דומים שאומר ג'קנדוף (1973). יש המחלקים את מילות המבנה למילות קישור ולמילות יחס; כך למשל אבינרי (1964, עמ' 337), בן אשר (1974, עמ' 290), המבדיל בין מילות יחס למילות חיבור, ורביץ (1977, עמ' 119). דיון נרחב בחלוקתן מצוי, בין השאר, אצל שלזינגר (1985, עמ' 75-87, וכן שלזינגר 2000, עמ' 82).

2. בנרדיד, למשל (1966, עמ' 136), מביע את חוסר שביעות רצונו משימוש במילה כמו כתוצאה מ-, שהיא חיקוי של האנגלית, ויוצא נגדה: "בלשון עיתונינו: כתוצאה מ- חיקוי עיוור ותרגום סר טעם". ראה גם שלזינגר (2000, עמ' 97), המעיר על התנגדות נורמטיביסטית לשימוש בה.

נושאי המשמעות.³ מילים אלה כונו בספרות "מילים סינסמנטיות", כלומר מילים הנושאות משמעות רק כאשר הן מתלוות למילים אחרות, לעומת "מילים אוטוסמנטיות", שהן בעלות משמעות משל עצמן.⁴ גישה זו עולה גם מספרי דקדוק רבים המעמידים רשימה של מילות סיבה ללא הבחנה סמנטית ביניהן, וכן מדרך ההצגה של מילים אלה במילונים; אך נראה שהיא תקפה יותר כשהמדובר במילות החיבור ובמילות היחס המובהקות כגון ב-, ל-, על, אל, ופחות כשהמדובר במילות הקישור בכלל ובמילות הסיבה בפרט, כגון עקב, בשל, מחמת. מילות הקישור מורות על קטע מסוים של המציאות לפחות מבחינת המשלב שהן משמשות בו. יש המניחים שלהופעתה של מילה מסוימת מוטיבציה סמנטית.⁵ בעבודת הדוקטור שמאמר זה מתבסס עליה הראיתי שלמילות סיבה רבות (בעיקר אלו המשמשות לפני שם עצם) יש מטען סמנטי משל עצמן. מודעות המוענים והנמענים המשתמשים במילות הסיבה למטען הסמנטי שלהן היא נושאו של מאמר זה. העושר הגדול של מילות הסיבה בעברית מזמן בידול סמנטי. בידול זה, שהוא בעיקרו תהליך של בחירה, שייך לתחום הסגנון.⁶ במאמר זה תיבחן מודעות המוען וכן מודעות הנמען לשימוש במילות הסיבה ולבחירה במילת סיבה מסוימת או אחרת, מנקודת מבט סוציולינגוויסטית, מבחינת מטענה הסמנטי וכן מבחינה משלבת.

1. בחירה מודעת במילות סיבה המובחנות ביניהן מבחינה משלבת או סוציולינגוויסטית

הסטריקן אפרים קישון היטיב לתאר בדרכו ההומוריסטית את נושאו של סעיף זה:⁷

לאחר מחקר בלשני ממושך ומעמיק באתי לידי מסקנה כי התכונה האופיינית ביותר לתושבי הארץ היא המילה המשמשת להם לצרכי ה"מפני ש". לפי הבחירה בין המון המילים הנרדפות ל"מפני ש" בשפתנו העשירה אני יכול

3. לנגאקר (1991 במבוא לספרו) מביא רשימה של מדקדקים הסבורים כך ושולל את דעתם; וכך גם, למשל, אצל צרפתי 1978, עמ' 36.
4. כך אצל אולמן 1963, עמ' 44 וראה גם רפן 1995, עמ' ג.
5. למשל, מילר (1985, עמ' 55), סרויטסר (1990, עמ' 86-112) וכן שילדקרוט (1989, 1993, 1995), הגורסת שלמילות היחס עצמן יש משמעות ודנה בהתפתחותן הדיאכרונית של מילות קישור למקום, לזמן ולסיבה. רפן (1995, עמ' 12, 15, 230) מציינת, שלשיטתה מוטיבציה סמנטית להופעתו של אלמנט לשוני אין פירושה שהאלמנט בעל משמעות; אך במאמר זה אני מראה שהמוענים והנמענים מייחסים משמעות למילת הסיבה עצמה ולא רק לסביבתה הסמנטית.
6. אין כאן מקום להרחיב על הדרכים לבחינה סגנונית של טקסט, אך רבים החוקרים העוסקים במהותה של בחירה סגנונית ובהגדרת הסגנון וסמנים סגנוניים, ביניהם אנקויסט (1964), רבין (1966), קרדי (1983) ופרוכטמן (1987).
7. קישון 1954, עמ' 233.

לקבוע את גיל המדבר, את מקצועו ואת מידת חוסר השכלתו. עורכי דין ופקידי בנקים אומרים אך ורק "משום ש" (בייחוד הייקים שבהם). "הואיל ו" שגור בייחוד בפני בעלי זקן עד 15 ס"מ. עובדי המדינה נוטים להשתמש בבת דודה של "הואיל ו" דהיינו ב"היות ו" שיש בה משום רשמיות ותוכן הסברתי. ב"כי" הסתמי משתמשים אנשים רצוצים ומדוכאים, שכבר ויתרו בלבם על הקריירה הפוליטית שלהם. לעומת זאת ה"יען כי" נפוץ מאוד בין בעלי זקן של 15 ס"מ ומעלה ובין תלמידי האולפנים האינטנסיביים בכל גיל. ה"יען" לבדו בלי "כי" מעיד על תלישות מן המציאות. ה"בעד ש" המשגע נפוץ מאוד בפני עקרות הבית בכרכים הגדולים ובפני הצבעים למיניהם. ה"עבור ש" החולני בייחוד רואי החשבונות לשעבר ממזרח אירופה נגועים בו. הביטוי "מפאת" הכה שורשים בעיתונות הרצינית, אך אחריו "מפני ש" הולך ויוצא מכלל שימוש, משום שהוא פשוט מדי ושימושו מעיד על אוצר מילים דל. מי שמקפיד על כבודו בחברה, רצוי שיתנזר מהביטוי "מפני ש". בדרך כלל אני ממליץ על "משום ש" רב הרושם ועל "הואיל ו" האלגנטי.

חוץ מהעניין המשעשע בדבריו של קישון, ברור שהוא מודע לעושר הרב של מילות הסיבה בעברית ולבידול המתבקש ביניהן. אשר לקביעותיו הסוציולינגוויסטיות, היכן נמקם אותו עצמו? כשהוא עצמו משתמש במילת סיבה (בפסקה השנייה) הוא אומר משום ש, בהתאם להמלצתו. קישון עצמו מגדיר את משום ש כ"רב רושם", וגם מייחס את השימוש במילת סיבה זו לעורכי דין ולפקידי בנקים. על דרך ההומור הוא נוטה לייחס כל מילת סיבה לקבוצת משתמשים מסוימת, בין שהם עצמם מודעים לשימוש בה ובין שלא, ודן במילות הסיבה מנקודת מבט סוציולינגוויסטית. הוא מאפיין מעמד מסוים או שכבת דוברים מסוימת לפי מילות הסיבה המשמשות בלשונם. הוא אף נותן את הדעת על השאלה, מדוע יש כה הרבה מילות סיבה בעברית.

ואכן ריבוי מילות הסיבה בעברית הוא תופעה מעניינת וייחודית, וניתן אולי לייחסה לכך שהטקסטים שהיו מקור למילות סיבה רבות הם טקסטים שיש בהם משא ומתן וויכוחים בין חכמים. כל שכבה לשונית תרמה מילים כאלה, ורובן משמשות גם בעברית בת ימינו. ואולי ריבוי מילות הסיבה מקורו באופיים המתפלמס של תושבי הארץ דוברי העברית?

טענתי היא כי במקרים רבים קהל המשתמשים בשפה העברית אכן מודע לעושר של מילות הסיבה, לדקויות המבחינות ביניהן ולאפשרות הבחירה ביניהן, ומנצל עושר זה לצרכיו. הדוגמות המובאות כאן מעידות על מודעות כזו. בדוגמה הראשונה בולטת המודעות למטען הסמנטי שנושאת מילת הסיבה עצמה. באחת מתכניות הטלוויזיה "אצל מני" בשנת 1999 ראיין המנחה מני פאר את

השחקן אבי קושניר, ושאל אותו כיצד החליט לבחור במקצוע המשחק. קושניר סיפר על ילדותו בכפר נוער, וציין שהמדריך שלו הוא שעודדו לבחור במקצוע הזה. עוד הוא מדבר וכדרך התכנית נכנס המדריך, פרץ טלמור, לחדר. והרי קטע מן השיחה שהתנהלה ביניהם:

מני פאר: אתה חייב לו את כל הקריירה!

אבי קושניר: נכון, זה בגללו.

פרץ טלמור: בגללו? בזכותו! לא בגללו! מה זה? עברית!

מדוגמה זו עולה בבירור שהמילה בגלל זוהתה כנושאת מטען סמנטי שלילי בידי הנמען, השומע, שכן מקבל השבח התרעם על כך שקושניר השתמש במילה בגלל כשרצה לציין שבזכותו הגיע לאן שהגיע. (בתכנית מסופר על כך שהוא הכניס אותו לחוג דרמה ועודד אותו לשחק.) ממצאיי במחקרי מאששים את תחושתו האינטואיטיבית של המדריך. המילה בגלל מרבה לשמש בהקשרים שליליים, ובעיקר היא נושאת מטען סמנטי שלילי בצורתה הנוטה.⁸ מודעות משלבת לשימוש במילות הסיבה ניתן לראות בדוגמה הלקוחה מריאיון בתכנית "ערב חדש". כך מספר הדייג מזרחי:

יפה כינרת גועשת וכל הגדה המערבית של הכינרת ממש קצף וספריי של מים עף לכל הכיוונים. מה שמפליא פה זה שזה לא אופייני לתקופה הזאת כי בדרך כלל כל הסערות הקשות שנמשכו מעל ארבעה ימים הם היו בין פורים לפסח ובגלל ש' מפני שהכינרת נמצאת במפלס הרום היום כמעט אז הנזק הוא יותר גדול.

הדייג מודע כנראה לכך שבגלל ש' אינה מקובלת על מתקני הלשון ומחליפה במפני ש', שנראית לו מתאימה יותר למעמד מחייב כמו ריאיון לטלוויזיה.⁹ לפי ממצאיי בעבודת הדוקטור,¹⁰ המילה בגלל משמשת הן במשלב הדיבור הן במשלב הכתיבה, ואינה מסומנת מבחינה משלבת. לכן אם הכותב רוצה להשתמש בלשון גבוהה במובהק, הוא לא יבחר, מן הסתם, במילה בגלל, שאינה מסומנת בהכרח משלב כזה. דוגמה מעניינת לכך היא מתוך הסדרה "שבתות וחגים" המשודרת בערוץ 3 של הטלוויזיה בכבלים. הדיאלוגים בסדרה זו נשמעים אמינים

8. ראה בליבויס 2003, עמ' 68-70.

9. הדוגמה מתוך קובץ 63 ריאיון 4 במאגר "ערב חדש". ראה יציב (2002, עמ' 139-143), הדנה בהמרות ותיקונים מסוג כזה, וכן בליבויס (2003, עמ' 214-218).

10. קורפוס המחקר כלל, לבד מכל גיליונות עיתון "הארץ" במשך שנה, מ-1.11.1997 ועד 28.10.1998, את מאגר "ערב חדש" שהתקינה פרופ' אלדעה ויצמן מאוניברסיטת בר-אילן. אני מודה לה על שאפשרה לי להשתמש במאגר זה לצרכיי. הקורפוס כלל גם את כתבי עגנון, שני ספרים של משה שמיר ושני ספרים של שולמית לפיד.

מאוד, והשפה בהם קולחת וטבעית. המשתתפים הם בשנות השלושים לחייהם, בעלי מקצועות חופשיים. הדברים שלהלן נאמרו מפי יואל, הכועס על אשתו שאינה משתתפת בגידול ילדם בן השלוש ועתה רוצה לקחת אותו עמה לצרפת לתקופה ארוכה: אני צריך להיעדר בגלל הטיפול בילד, עקב! עקב! עקב הטיפול בילד.¹¹ יואל מצטט את מה שאומרים עליו בעבודה, או הוא אומר בעבודה, כסיבה להיעדרויות התכופות שלו. משיצא המשפט מפיו זיהה יואל, כנראה, שהניסוח אינו רשמי מספיק, ולכן המיר את המילה בגלל במילה עקב. הוא דואג שהדברים יישמעו פורמליים יותר, כך שתהיה זו סיבה "מכובדת" דיה להיעדרות. עד כה הובאו דוגמות מלשון הדוברים והשומעים לשימוש מודע במילות הסיבה. להלן תיבחן המודעות למילות הסיבה בספרות.

2. מילות הסיבה כמסמנות סגנון בספרות: מילות הסיבה בספר "חול בעיניים" מאת שולמית לפיד

2.0 מבוא

הלשון בספר "חול בעיניים" היא דוגמה לכך שהסופרת, שולמית לפיד, המייחסת לגיבורים בספר מעמד סוציאקונומי מסוים, מתאימה הן את אוצר המילים הכללי הן את מילות הסיבה לבני המעמד כפי שהיא תופסת אותו. הגיבורה הראשית בספר היא ליזי בדיחי, ילידת באר שבע, והמאפיין אותה הוא לא רק לבושה (עגילי פלסטיק גדולים וזולים) או המסטיק הנצחי שהיא לועסת, אלא גם לשונה.¹² עוד יותר מאופייין מעמד זה באמצעות הלשון המושמת בפי חלק מהסובבים אותה, ילידי באר שבע, ביניהם בני משפחתה. שולמית לפיד העידה בריאיון עיתונאי שהיא בחרה לסדרת הספרים שלה, שהספר "חול בעיניים" הוא אחד מהם, בדמויות מקבוצות שוליים מהמעמד הנמוך.¹³ במסגרת המחקר שערכתי הושוותה לשון זו ללשונם של גיבורים אחרים בספר כגון רוני, החבר של ליזי שהוא צפון תל-אביבי, רחל נורברג ממשפחת כינרת, תושבת מגדל, המדברת בשפה גבוהה יותר ו"נכונה" יותר באופן

11. התכנית שוררה בשידור חוזר ב־20.9.2001 בשעה 22:00.

12. לשונה של ליזי משתנה בהתאם ללשון הנמענים, וראה להלן אחרי ההפניה להערה 20. ראה גם אפיון ספרותי של ליזי בדיחי במאמרו המקיף של דן מירון (מירון 1990).

13. הריאיון התפרסם בעיתון "הארץ" (6.12.2002, המוסף, עמ' 22). שולמית לפיד אומרת בריאיון, שבחרה לכתוב את הסדרה הבלשית הזאת כתגובה לבחילה שחשה, לדבריה, מחוקרי הספרות וממבקרי הספרות הכותבים בשפה בלתי ברורה ומתנשאת: "חיפשתי ככוונה ז'אנר שייחשב לספרות שוליים ומכיוון שאני מאוד אוהבת ספרי מתח ובלשים החלטתי לבחור בספרות בלשית. רציתי שזה לא רק יהיה ז'אנר שוליים, אלא גם שזה יתרחש בשוליים או בחרתי בבאר שבע שזה הכי שוליים שיש ובליזי בדיחי".

מובהק, תותה המשכילה, בת העיר הגדולה, שלשונה גבוהה, ועוד. הלשון בספר אחר של שולמית לפיד, "כחרס הנשבר", שימשה אף היא כביקורת. הלשון שנבדקה בספר זה היא בעיקרה לשון הסיפור, ונמצא שהיא לשון גבוהה יותר.¹⁴ גם תפוצת מילות הסיבה והמגוון שלהן שונים בשני הספרים, ולכן הן עשויות לשמש סמן סגנוני שיסייע באפיונו של הטקסט המוגדר יותר והמתויג יותר מבחינה סוציולווגיסיטית.

כפי שנאמר לעיל, תיאור הדמויות האלה בספר "חול בעיניים" מרמז על כך שהן שייכות למעמד נמוך, וגם לשונן של דמויות אלה בספר נתפסת כלשון נמוכה. רושם זה מתקבל מכמה גורמים וביניהם מה שנחשב שגיאות גסות בעברית ואופייני לתפיסתנו את לשונם המדוברת של דוברים מהמעמד הנמוך. ברור מעל לכל ספק שהסופרת מודעת לסמנים ללשון נמוכה וללשון גבוהה. בסוף רשימת הדוגמות המעידות על לשון נמוכה מובאת, לשם השוואה, דוגמה מלשונה של תותה, תל-אביבית ומשכילה שלשונה גבוהה באופן מובהק לעומת לשון רוב הגיבורים. להלן דוגמות לשימושים שגויים בלשונם של הדוברים הבאר-שבעיים:

- א. שגיאות מורפולוגיות: יעזו, הזאתי (במקום הזאת).
- ב. שגיאות תחביריות (יידוע הנסמך): הבני אדם, הבית ספר, המשקפי מים, השני חתיכות (גם שגיאה במספרים), השני פצעים, הסופת חול, הארוחת בוקר, הכובע חיל אוויר, הטביעות אצבעות שלו, העמוד חשמל.¹⁵
- ג. שגיאות בשימוש בפועל: אני ימכור, אני יעשה, אני ילך, אני גם לא ידבר.
- ד. שימוש בקשרים דיבוריים מערבית: יעני, וואלה.¹⁶
- ה. שימוש במילים כמו להביא או לעשות במקום במילים ספציפיות יותר: תביא בן (במקום תלד בן).

14. וראה את דבריה של בן-שחר (1992) בעניין זה על ההבדלים בין לשון הסיפור ולשון הדיאלוגים בספרות שנות השמונים.
15. וראה כבר פרוכטמן 1982, עמ' 15: "בעברית המדוברת נוספת תווית ה"א לצירופים עפ"ר בראשיתם, וע"י כך הופך הצירוף לכעין מלה אחת על פי חוקי הצטרפות חדשים: אפילו על חתול הפח אשפה יש יותר רחמים (הבונבונים 10), הדודה של שאול מהמועדון ביליארד (שם 22)". המובאות הן מספרו של מנחם תלמי "הבונבונים הכי יפים", תל אביב תשל"ח.
16. בספר זה רק דמויות שנתפסות כשייכות למעמד הנמוך משתמשות במילים כאלה מערבית. מעניין להשוות את הירידה במעמד הערבית בתוך טקסט עברי. השיבוצים מערבית בספרו של משה שמיר "הוא הלך בשדות", שנבדק בעבודת הדוקטור, מסמנים השתייכות לקבוצה מיוחדת, ואינם מעידים על מעמד סוציאקונומי נמוך. ייתכן שהמילים השונות מערבית גם הן קובעות: המילה ג'חש בספר זה, למשל, כבר אינה משמשת בשפה, כנראה, ואם היא מופיעה היא אינה מזוהה עם שפה נמוכה. המילה פדיחה, המצויה בספר "חול בעיניים", מסמנת בהחלט שפה נמוכה.

- ו. שימוש בבשביל ש' במקום בכדי ש': על הקבר של איזה צדיק צריך להדליק נרות בשביל שהיולדת תביא בן.¹⁷
- ז. שימוש במילת שאלה כמו מאיפה במקום במילה מאין.
- ח. שימוש בלעדי בצירוף בגלל זה להבעת התוצאה ולא במילה לכן.
- ט. חוסר התאמה בין הפועל היה לבין הנושא: לא היה החלטה.
- י. חוסר התאמה במספרים: השני חתיכות.
- עד פה הובאו דוגמות אחדות לשיבושי לשון בפי הדמויות הדוברות "עברית נמוכה". גם הקטע שלהלן ממחיש זאת:

בתוך החתיכה, כמו שני פצעים, יש השני חתיכות של "הנביא". אז מבחינת משפחת תרשיש השני פצעים האלה יכולים להביא להם את הסרטן שיהרוג את התכניות שלהם. מאיפה שמעת את זה? (חול בעיניים, עמ' 29. הדוברת – אמה של ליזי).

והנה קטע מדבריה של תותה, בת דודתו של גיבור אחר בסיפור, משכילה:

נכון, אנחנו גרגר אבק לעומת הנצח אבל בזמן שאנחנו חיים, עצם החיים, למה הם נועדו? אנחנו צריכים להשפיע על הקיים, או הקיים צריך להשפיע עלינו? לשם מה כל המאמץ הזה? (עמ' 130).

הקטע הזה מעיד שלפיד מודעת להבדלים סוציולינגוויסטיים, וכן היא מודעת להבדלים משלביים. השפה כאן גבוהה באופן מובהק לעומת הקטע הקודם.¹⁸ יש כאן שימוש, למשל, בלשם מה במקום בלמה או בבשביל מה שהדוברים האחרים אומרים, וגם המטפורות מעידות על לשון גבוהה. יש להבחין, כמובן, בין לשון הדיאלוגים ובין לשון הסיפור.¹⁹ המילה תודות ל-, למשל, משמשת בלשונה של ליזי כשמסופר על מחשבותיה, אך לא בדיבור הישיר שלה.

נבחן עתה את מילות הסיבה המשמשות בלשון הדמויות האלה.

2.1 רשימת מילות הסיבה שבספר, ומעמדה של המילה "בגלל" לפיד שמה בפי גיבוריה (הבאר-שבעיים) בעיקר מילת סיבה אחת לפני שם עצם – בגלל. המילה בגלל באה בספר 31 פעם, ושכיחותה הגבוהה בולטת לעומת שכיחותן של שאר מילות הסיבה שלפני שם העצם: תודות ל- פעם אחת, נוכח פעם אחת, מ' הסיבה בצירופים כבולים 3 פעמים, והצירוף מרוב – 4 פעמים. המילה בגלל היא מילת הסיבה הבלתי מסומנת ביותר, והיא מושמת בפי כל הדוברים בדיאלוגים. היא מזוהה כמילה הטבעית לדיבור ומשמשת הן בלשונם של המדברים עברית בלתי

17. נראה לי שדרך זו להביע תכלית מזוהה כיום כעברית נמוכה, אף שהיא נוהגת במקורות.

18. אך לשון זו נשמעת לא אמינה בדיבור, גבוהה מדי, אף אם הדובר בא מהמעמד הגבוה.

19. וראה הערה 14 לעיל.

תקנית הן כפי אלה המדברים עברית גבוהה יותר, אך כשהלשון מסומנת כגבוהה ממש יש שימוש במילות סיבה אחרות, למשל: כולם היו גבוהים וחסונים, אך עתה, נוכח האסון הבלתי צפוי, נראו נרעשים ומבולבלים (לשון המספרת). בין המילים המשמשות לפני פסוקית נמנו המילים בגלל ש- וכי 14 פעם כל אחת, ומילות הסיבה האחרות לפני פסוקית מפני ש-, משום ש-, מכיוון ש-, כיוון ש- ושכן - 19 פעם (מספר התמניות הכולל). מילות הסיבה האחרונות באות בדרך כלל בלשון הדוברים המזוהים כמדברים לשון גבוהה או בלשון הסיפר. לעומת זאת בגלל ש- מזוהה כנראה כבלתי תקנית,²⁰ ומשמשת רק בלשונם של אלה הנמנים עם המעמד הנמוך. להבעת התוצאה משתמשת לפיד בצירוף בגלל זה ולא במילה לכן בלשונם של דוברים שמיוחסת להם עברית נמוכה. הצירוף בגלל זה בא 8 פעמים כמילת תוצאה, וגם מקומו של הצירוף בגלל זה ש- לא נפקד. כשלפיד עוברת לדוברים המשכילים יותר - רוני, המחזר אחרי ליזי, או תותה המשכילה - גם מילות הסיבה עולות בדרגה. מיוחדת יותר היא לשונה של ליזי, הגיבורה הראשית, המשתנה לפי הנמענים: הגיבורים הבאר-שבעיים ששפתם נמוכה והנמענים המשכילים יותר. להלן דוגמות הממחישות דברים אלה.

2.1.1 מילות הסיבה שלפני שם העצם

כפי שנאמר לעיל, מילת הסיבה בגלל אינה מסומנת מבחינה משלבת ומשמשת בלשון כל הדוברים, הן בדיאלוגים הן בלשון הסיפר. היא כנראה המילה הטבעית ביותר והשכיחה ביותר כדיבור, והדבר מתבטא בשימושה הכמעט בלעדי בדיאלוגים:

1. ליזי לא יכלה להתיק את עיניה מהיד ומהכפתורים. היא חשה מחנק והורידה את הברדס מפניה, ומיד שבה וכיסתה אותן בגלל מטח חדש של חול שגעש סביבם (עמ' 13, המספרת). הלשון אינה נמוכה כאן ואינה מסומנת ככזו.
2. בגלל הבגדים החדשים התחילו בניצ' ואילן לכנות את האלמוני במקרר של סורוקה בשם "החתן" (עמ' 32, המספרת), גם כאן הלשון אינה מסומנת כנמוכה.
3. אנחנו לא נהרוג אותך בגלל זה. זה בטוח (עמ' 59, אבישי תרשיש).

גם כאן השימוש בבגלל זה אינו מצביע על שפה נמוכה דווקא, אך השימוש הבלעדי בה במקומות אחרים במקום לכן בלשונם של הדוברים הבאר-שבעיים יוצר בכל זאת רושם של שפה נמוכה יותר. כאן, על כל פנים, אין היא ניתנת להמרה מדויקת במילה לכן, ויש כאן שמירה על הרכיבים: בגלל + זה.

4. רק בגלל היינגאלע זה היה. דם הוא ירק בגלל היינגאלע (עמ' 98, רחל נורברג).

20. בליבוים 2003, עמ' 314-318.

רחל, שלשונה אינה נמוכה, משתמשת גם במילים ביידיש. בגלל היא המילה הפחות מסומנת, ולכן היא יכולה להסתפח גם למילה יינגאלע. נראה ששימוש במילת סיבה אחרת היה צורם: *בעטוי של היינגאלע (רמה) או *בשל היינגאלע (יינגאלע מילה המצביעה על קרבה, בשל היא מילה המרוחקת יותר וגבוהה יותר מהמילה בגלל).

5. האדמה הפכה לסמל לכל מה שאמור היה להיות מתוקן והתקלקל. בגלל האדמה אבא עזב, בגלל האדמה אמא עזבה, בגלל האדמה אין לו משפחה, בגלל האדמה הוא איבד גם את המשפחה המאמצת, ובסוף בגלל האדמה הוא איבד גם אותי (עמ' 99, רחל נורברג). החזרה על בגלל יוצרת אפקט רטורי של הדרגה שמסתיימת בשיא – איבד גם אותי.

והנה דוגמות למילות הסיבה האחרות שלפני שם העצם המשמשות בספר: מ' הסיבה, נוכח, תודות ל'. השימוש במ' הסיבה הוא בעיקר בצירופים כבולים בלשון הסיפר, ואלה הדוגמות שנמצאו:

6. העולם מחשיך לכהרף עין מעוצמת הכאב (עמ' 172).

7. ליזי רעדה מקור (עמ' 191, המספרת).

8. היא לא העזה לטלפן שוב לאמה מחשש שתבהיל אותה ותגרום לה לעשות משהו שיעורר את חשדה של נאוה פקטורי (עמ' 236, המספרת).

בכל הצירופים האלה ניתן להמיר את מ' הסיבה במילת סיבה אחרת, כגון בגלל: *בגלל עוצמת הכאב, בגלל הקור, בגלל החשש. מקרה פרטי של מ' הסיבה הוא השימוש במ + רוב = מרוב. צירוף זה אינו מסומן משלבתית, ובא הן בדיאלוגים הן בלשון הסיפר:

9. תיזהר לא להיחנק מרוב גלידה, מר אריאלי (עמ' 128, ליזי).

10. היא בחנה מדי פעם את המראה שמעל לראשה, חשה בחילה מרוב אימה וחימה (עמ' 191, המספרת).

11. מתישהו היא קיבלה מחלת ים מרוב השתייה והנדנודים של הספינה (עמ' 194, דוריס אשתו של ז'קן).

למילה נוכח נמצאה דוגמה אחת, והיא בלשון הסיפר ולא בדיאלוגים:²¹

12. כולם היו גבוהים וחסונים, אך עתה, נוכח האסון הבלתי צפוי, נראו נרעשים ומבולבלים (עמ' 192).

21. מילה זו מביעה קשר עקיף יותר, נסיבתי, לעומת קשר סיבתי חזק וישיר המובע, למשל, באמצעות מילה כמו בגלל. צירופיה גם מוגבלים יותר. לדיון רחב במילה זו, במילה לנוכח ובהצטרפויותיהן הקולוקטיוויות ראה בליבוים 2003, עמ' 140–146.

גם למילת הסיבה תודות ל- נמצאה רק דוגמה אחת לשימוש במילה זו, והיא באה, כמובן, בהקשר חיובי אך לא בלשון הדיאלוגים:²²

13. הוא היה בחשן פוליטי קטן שנהנה משפע של פנאי וחופש פעולה תודות לתפקיד שלו בעירייה (עמ' 160, מחשבות של ליזי).

2.1.2 מילות הסיבה שלפני פסוקית

כפי שנאמר לעיל, בספר "חול בעיניים" משמשות לפני פסוקית בעיקר המילים כי ובגלל ש-, וכן מילות הסיבה מפני ש-, משום ש-, כיוון ש-, מכיוון ש-, שכן. שכיחותן של כל האחרונות נמוכה יותר, והן באות בשפה המזוהה כשפה גבוהה. מילת הסיבה בגלל ש- באה רק בלשון דוברים ששפתם מאופיינת כנמוכה, ואינה באה כלל בשפה המאופיינת כשפה גבוהה במובהק.

14. היא קיבלה עונש בגלל שהתחצפה לגורל (עמ' 68, דוד יעקב).

לשון דודה של ליזי נמוכה בדרך כלל ומעורבת במליצות.

15. הם חשבו שאני יודעת, בגלל שאלונה אצלך וגם את עוזרת ללובה (עמ' 106, ליזי).

כפי שנאמר לעיל, ליזי משתמשת בלשון אחרת כשהיא פונה לגיבורים הבאר-שבעיים ששפתם נמוכה וכשהיא פונה לשכבה המשכילה יותר.

מילת הסיבה כי היא אחת משתי מילות הסיבה השכיחות ביותר לפני פסוקית בספר זה (שכיחותה שווה לשכיחות בגלל ש-), היא משמשת הן בלשון הדוברים ששפתם נמוכה בדרך כלל, הן בלשון הדוברים שמיוחסת להם לשון גבוהה. המילה כי אינה מסומנת מבחינה משלבת ומשמשת לסיבה במישורים שונים:²³

16. עזבה את נתיבות כי פחדה מהכישופים והלחשים והנבואות (עמ' 19, סיגי).

17. ביקשנו מהזמרת שלא תפוצץ חלונות כי יש לנו חבר שמפחד מהתגרות בגורל (עמ' 66, קלרה).

18. אז מה שאני מבקשת, מותק, שתברר מתי הודיעו ברדיו. כי אם היא שמעה מהאחים שלה, היא הייתה אומרת שהיא שמעה מהאחים שלה. אבל היא אמרה שהיא שמעה ברדיו. ואני לא חושבת שכבר באותו יום הודיעו ברדיו (עמ' 74, ליזי. כי מביעה את הסיבה לבקשה).

19. אני יודעת שהוא נעשה זהיר כי הוא מפחד מאבא שלה (עמ' 124, ליזי).

22. עובדה זו תואמת את הממצא בעבודת הדוקטור: בדיבור משמשת יותר המילה בזכות ופחות המילים המורכבות יותר כמו תודות ל- והודות ל- (ראה בליבוים 2003, עמ' 328-330). קשה להסיק מסקנה כללית על סמך דוגמה אחת, אך מילה זו אינה משמשת כאן, על כל פנים, בלשון הדיאלוג.

23. ראה דיון רחב בתפקידיה השונים של כי למשל אצל קלסן 1983 הן בתפקידיה בעברית המקראית; לבנת ויצב 2002; בליבוים 2003, עמ' 205-213.

המילה כי אינה מסמנת כאן משלב מסוים. שני משפטים אחר כך אומרת ליזי: בשביל לסלק את הפנס מהעמוד השמל הרוצח היה צריך להביא אתו סולם גבוה. ומשתמשת בלשון נמוכה: בשביל, העמוד חשמל.

השימוש במילות הסיבה האחרות, כגון מפני ש-, שכיח בקרב דוברים המזוהים כשייכים למעמד גבוה יותר – רחל נורברג, בת המושבה מגדל; אבישי תרשיש, בעל מפעל; רוני, החבר התל-אביבי של ליזי, ואחרים:

20. היזם מציע לנו פי ארבעה ממה שהאדמה שווה לפי הערכת השמאי הממשלתי, מפני שבשטח שלנו כבר קיימת תשתית (עמ' 59, אבישי תרשיש).

21. אני מבוגרת מלייזר בשנתיים, אבל תמיד הייתי חלק מהחבורה. בהתחלה מפני שהייתי צריכה לשמור על אחי הקטן ואחר כך מתוך הרגל (עמ' 93, רחל נורברג).

השפה של רחל נורברג גבוהה יותר, וכך לאורך הספר. השימוש שלה במפני ש- משתלב בטבעיות בשפתה.

22. הסטודנטית זכרה שהמוכר, פקטורי, נעל נעלי "מפיסטו" חומות, מפני שלבעלה היו בדיוק אותן הנעליים (עמ' 122, רוני).

שפתו של רוני, חברה התל-אביבי המשכיל של ליזי, גבוהה בהשוואה לדוברים הבאר-שבעיים. אין אצלו כל סימנים לדיבור נמוך כפי שאופיין לעתים אצל ליזי.

23. ברוסיה שנאו אותם מפני שהם יהודים ובארץ שונאים אותם מפני שהם רוסים (עמ' 145, ז'קו).

השפה של ז'קו בולטת ברמתה בין שפתן של הדמויות הבאר-שבעיות האחרות. שפתו פיוטית, עשירה ואף יצירתית. לדוגמה: היית כותבת בסמרטוטון שלך על הסבל הנורא של העולים החדשים? (שם).

24. "הנביא" כמעט נרצח מפני שידע את מספר הטלפון שאליו טלפנה לובה. היא עצמה הותקפה מפני שעקבה אחרי הדירה של לובה (עמ' 182, מחשבות של ליזי).

הרצף של השימוש במפני ש- יוצר מבנה רטורי המדגיש יותר את הסיבות. מבנה זה היה מורגש פחות לו היה שימוש חוזר בכי השחוקה, הקצרה והפחות מורגשת. גם מילת סיבה כגון משום ש- משמשת בלשון גבוהה יותר. משום ש- באה חמש פעמים בספר כפי דוברים המזוהים כמשכילים, או בלשון הסיפור, וכך לשם הדגשת מבנה הסיבה:

25. לוזון, שכבר קודם התעצבן על ז'קו משום שערער על דבריו בעניין המלחמה בלבנון (עמ' 18, המספרת).

26. האם ייתכן שדייב רצח את איתן כינרתי לא משום שידע על קשריו עם לובה אלא מפני שרצה למנוע את גילוי התרמית הקשורה באדמות? ז'קו? האם רצח את ז'קו משום שידע ויכול היה להוכיח שדייב הכיר את איתן? והנביא? איך הנביא נכנס לתמונה? משום שידע בעל פה את מספר הטלפון של "בעלה" של היולדת, או משום שישב על אדמות שמשפחת תרשיש רצתה למכור? (עמ' 206, מחשבות של ליזי).

לפנינו מבנה חוזר של שאלות שמודגש בעזרת מילות הסיבה משום ש- ומפני ש-. נראה שאילו היה שימוש במילה כי, למשל, שהיא מילת הסיבה השכיחה ביותר בספר לפני פסוקית ושאיננה מסומנת, לא היה מושג אותו אפקט של הדגשת כל הסיבות והשרשור שלהן. השפה בכל הקטע הזה גבוהה יותר: האם, יכול היה (במקום היה יכול), גילוי התרמית.

מילות סיבה נוספות הן כיוון ש- ומכיוון ש-, ואף הן באות מספר קטן של פעמים:

27. אין ניגוד אינטרסים, אמר הממ"ר, והוא יעריך רוח טובה ועזרה הדדית, מכיוון שהתיק הפתוח של גניבת היהלומים יהווה, אולי, מפתח לזיהוי הרוצח של האלמוני (עמ' 37).

אין כאן דיאלוג ישיר אלא דיבור עקיף, והשפה גבוהה יחסית לשפתם של הדוברים הבאר-שבעיים ונכונה דקדוקית. גם סמנים אחרים מעידים על כך; למשל, השימוש במילה יהוו במקום במילה יהיו, שנתפסת כגבוהה וכמתוחכמת יותר.

28. האדמות של סרגון שוות מיליונים. הם משלמים מסים גבוהים כיוון שרוב האדמות אינן מנוצלות (עמ' 109, ליזי).

יש כאן מעין הרצאה שנותנת ליזי לרוני, החבר שלה התל-אביבי המשכיל, על הרקע המשפטי למעשה הפשע, ויש בדבריה כאן שימוש בשפה גבוהה יותר מזו שהיא משתמשת בה בדרך כלל (אינן מנוצלות במקום לא מנוצלות). נראה מכאן שלליזי מיוחסת מודעות להבדלים משלביים, היא מתאימה את שפתה לנמען, ולכן קשה לדבר על סוציולקט כשמגדירים את לשונה. ליזי משתמשת במשלב נמוך יותר בשיחותיה עם הגיבורים הבאר-שבעיים, ובמשלב גבוה יותר כשהיא פונה למשכילים שבחבורה.

29. להגיד לך את האמת, אם יש בנאדם שיכול להשיג את הרשימה הזאתי, זה רק אתה. בגלל זה באתי אליך (עמ' 153, דבריה של ליזי אל הרצל).

אם משווים לשון דוגמה זו ללשון בדוגמה הקודמת, אין מנוס מהמסקנה שליזי מתאימה את לשונה במודע לנמען ומנמיכה אותה בכוונה.

- גם בדוגמות האלה באה המילה מכיוון ש- בלשון שנתפסת כגבוהה יותר:
30. האישורים יינתנו על ידי משרד האוצר, משרד המסחר והתעשייה, ומשרד הבינוי והשיכון. מכיוון שהקרקע היא שלהם, קרוב לוודאי שמנהל מקרקעי ישראל יחתום על חוזה הפיתוח של השטח עם משפחת תרשיש (עמ' 160, אבישי תרשיש, משכיל, בעל המפעל).
31. האם היא זוכרת במקרה את התאריך שבו דייב בא למסעדה של שניידר? היא זוכרת. מכיוון שהיה עליה להחליט אם לעבור לבאר שבע, הוא נתן לה שבוע ימים למחשבה (עמ' 225, מתורגמנית).
- לשון המתורגמנית היא לשון גבוהה. היא משתמשת, למשל, בצירוף היה עליה להחליט במקום בצורה הדיבורית יותר היא הייתה צריכה להחליט, ובדבריה משתלבת מילת הסיבה מכיוון ש-, הנתפסת גבוהה לעומת כי הבלתי מסומנת. המילה שכן באה פעם אחת בספר, כשמסופר על מחשבותיה של ליזי (לא כדיבור ישיר). האינפורמציה אחרי המילה שכן אמורה להיות ידועה או מובנת, ולכן טבעי השימוש במילה זו:²⁴
32. בביתן היו שני חדרים, שאחד מהם שימש כנראה לעבודת המזכירות, שכן היו בו מחשב וארונות פח מלאים קלסרים ותיקי קרטון, והשני כמשרדו של דייב פקטורי (עמ' 184, מחשבות של ליזי).
- 2.1.3 מילות תוצאה**
- כפי שנאמר לעיל (2.0§, דוגמה ח), השימוש בצירוף בגלל זה במקום במילה לכן להבעת התוצאה הוא שימוש בלעדי בלשונם של דוברים ששפתם מזוהה כשפה נמוכה:
33. אבל מה הקשר בין האוטובוס של "הנביא" למכירה של סרגון? בגלל זה הם סגרו את הבית חרושת, ליזט. בשביל למכור את האדמות ליזם הגנב (עמ' 29, אמה של ליזי).²⁵
34. כל מה שהזכוכית רוצה בחיים זה להישאר תמיד טהורה ובגלל זה הזכוכית מתאפקת ולא בולעת את האור (עמ' 66, קלרה).
35. אף בנאדם לא יעז לקחת את הבית של השמש והירח, אבל כולם מעיזים לקחת את הבית של החול והמים. ובגלל זה מענישים אותנו ב"מעפר באת ואל עפר תשוב" (עמ' 67, דוד יעקב).
24. עבאדי (1988, עמ' 100-107) דנה במילים שכן ושהרי, וכן עוד חוקרים רבים. ראה גם בליבוים 2003, עמ' 250-262 על האפיון הסמנטי המיוחד של שכן ושל שהרי.
25. לסימנים המעידים על השפה הנמוכה של אמה של ליזי ראה לעיל 2.0§, אחרי דוגמה י.

כאמור, לשונו הנמוכה של דוד יעקב מעורבת במליצות. יש עוד דוגמות לשימוש בדרך זו להבעת התוצאה, ואף לא אחת מהן משמשת בדיבור גבוה מובהק.

3. השוואה ללשון הספר "כחרס הנשבר" מאת שולמית לפיד

מצאי מילות הסיבה בספר "חול בעיניים" הושווה למצאי שלהן בספר "כחרס הנשבר" והוא שימש כטקסט ביקורת. לשונם של שני הספרים שונה מאוד. מספר מילות הסיבה רב יותר ומגוון יותר בספר "כחרס הנשבר" (בעיקר מילות סיבה שלפני פסוקית). לעתים נראה שבספר "כחרס הנשבר" בחרה לפיד במכוון במילות סיבה שונות אם היה צורך בשימוש בכמה מהן במשפט אחד. כבר בעמוד השני של הספר יש משפט ובו שלוש מילות סיבה שונות, וממצא זה שונה מהממצא בספר "חול בעיניים", שיש בו מגוון קטן מאוד של מילות סיבה בלשון הדוברים:

36. שיער כי לא המקרה הביאו עד לבית המלון הזה, עד לחלון הזה, כי שם, בתוך המסבאה... נמצא קלרמון גאנו, שבגללו הוא עומד כאן ליד החלון, אלא שלא זכר איך הוא עצמו הגיע לכאן שהרי לשם כך היה עליו לעלות על ספינה (עמ' 6).

37. יאסוף כוח ככל שיתרחב מעגל אשמתו, שהרי בתעלוליו יסב נזק לא לעצמו בלבד ולא לבני משפחתו בלבד אלא לכל היהודים הבאים העירה בעונת היריד הגדול, שכן מה יהא עליהם אם תיסגר האכסניה היחידה שבה הותר להם ללון בשעותם כאן? לאן ילכו? בגללו יושלכו היהודים המסכנים אל הרחוב. (עמ' 11).

מילות הסיבה שלפיד משתמשת בהן בספר זה לפני שם עצם הן בגלל, בזכות, בשל, לנוכח, מחמת, וכן יש שימוש נרחב במ' הסיבה. ברובם המכריע של המקרים יש שימוש במילת הסיבה בגלל בעיקר בדיבור ישיר, בדיאלוגים. לפני פסוקית משתמשת לפיד בספר זה במילים האלה: כי, כיוון ש-, מאחר ש-, מכיוון ש-, מפני ש-, משום ש-, ש' הסיבה, שהרי, שכן.

מילת הסיבה השכיחה ביותר בספר "כחרס הנשבר" היא כיוון ש-, והיא באה ברובם המכריע של המקרים בתחילת המשפט המורכב. בספר "חול בעיניים", כזכור, היו מילות הסיבה השכיחות שלפני פסוקית בגלל ש- וכי. המילה בגלל ש- אינה מופיעה כלל בספר "כחרס הנשבר", כצפוי, משום שלשונו אינה מאופיינת כלשון דיבורית עממית.

4. סיכום

מילות הסיבה בגלל וכי אינן מסומנות בספר "חול בעיניים" מבחינה סוציולינגוויסטית או משלבת, והן משמשות בלשון הדיאלוגים בספר כפי כל הדוברים, וכן בלשון הסיפור. אשר למילות הסיבה האחרות, נראה שהסופרת,

שולמית לפיד, שמה בפיהן של הדמויות בספר "חול בעיניים" המזוהות עם מעמדות שונים מילות סיבה שונות, נוסף לאוצר מילים שונה מאוד. בפי אנשים בני המעמד הנמוך, שמיוחסת להם שפה נמוכה, היא שמה מילים כמו בגלל ש-, בגלל זה ש-, ואילו בפי אנשים בני המעמד הגבוה, שמיוחסת להם שפה גבוהה יותר, משמשות מילים כמו מפני ש-, כיוון ש-, מכיוון ש- ומשום ש-.

לשונה של ליזי, הגיבורה הראשית, מעניינת, משום שהיא משתנה כשהיא פונה לדוברים שונים גם מבחינת אוצר המילים וגם מבחינת מילות הסיבה שהיא בוחרת להשתמש בהן. הדבר מקביל למקומה בחיים – רגלה האחת נטועה בהוויה הברא-שבעית ובין חברי הילדות שלה וקרוביה המדברים בשפה נמוכה, ורגלה האחרת נטועה בקריירה שלה במקומון הדרומי ובהוויה אחרת, שהתגלמותה היא החבר התל-אביבי "הצפוני" המשכיל שלה. אשר לליזי, אם כך, קשה לדבר על סוציולקט, ויש לייחס לה הבחנה משלבת בשימוש בלשונה המכוונת בעיקר לנמענים.

ניתן לסכם ולומר שלפיד גיוונה את מילות הסיבה בספר לפי הדוברים והנמענים, והן יכולות לשמש סמן סגנוני להבחנה בין סגנונות שונים ובין משלבים שונים.²⁶ מילת הסיבה השכיחה ביותר לפני פסוקית בספר "כחרס הנשבר" היא כיוון ש-. בספר "חול בעיניים" באה מילה זו רק בלשון הדוברים המזוהים כשייכים למעמד גבוה, ואינה שכיחה ביותר. לעומת זאת מילת הסיבה כי, שהיא השכיחה ביותר בספר "חול בעיניים", באה בספר "כחרס הנשבר" רק בדיאלוגים ובדיבור ישיר, ולא נתפסה, כנראה, "מתוחכמת" דוידה בשפה הכללית, הגבוהה יותר, של הספר. מילת הסיבה בגלל ש-, הרווחת בספר "חול בעיניים", אינה באה כלל בספר "כחרס הנשבר". שני הספרים שהושושו עוסקים בנושאים שונים לחלוטין. הספר "כחרס הנשבר" הוא רומן העוסק בדמותו של המומר שפירא, שהתפרסם כזיפן עתיקות, על רקע החיים בירושלים באמצע המאה התשע-עשרה. הספר האחר, "חול בעיניים", הוא רומן בלשי בן ימינו ממש. מעצם השוני בנושאים, בז'נרים ובזמן ההתרחשות עולה גם שוני בשפה. הסופרת, שולמית לפיד, מודעת לשוני בין מילות הסיבה ומשתמשת בהן בצורה מובחנת ומודעת, ולכן הן יכולות לשמש סמן סגנוני בספרים שנידונו.

קיצורים ביבליוגרפיים

א. המקורות שהנתונים נשאבו מהם

חול בעיניים = שולמית לפיד, חול בעיניים, ירושלים 1997

כחרס הנשבר = שולמית לפיד, כחרס הנשבר, ירושלים 1984

עיתון הארץ = גיליונות עיתון הארץ מן התאריכים 28.10.1998–1.11.1997

ערב חדש = מאגר תכניות ערב חדש, התקינה אלדעה וייצמן, רמת גן 1991

26. וראה קדרי (1983, עמ' 1), המדבר על סגנונו של הסופר ועל ניסיונו לעצב משלבים שונים.

ב. מחקרים

- אבינרי 1964 = יצחק אבינרי, יד הלשון, תל אביב 1964
- אולמן 1963 = S. Ullman, *The Principles of Semantics*, Oxford 1963
- אורנג 1979 = עוזי אורנג, המשפט הפשוט, ירושלים תשל"ט
- אנקויסט 1964 = Enkvist, Nils E., "On Defining Style" in J. Spencer (ed.), = *Linguistics and Style*, Oxford 1964, pp. 3–56
- בליבויס 2003 = רבקה בליבויס, מילות הסיבה, סביבתן הסמנטית-תחבירית ושימושן כסמני סגנון, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשנ"ג
- בן אשר 1974 = מרדכי בן אשר, "על מילות היחס בעברית החדשה", לשוננו לח (תשל"ד), עמ' 285–294
- בן-שחר 1992 = רינה בן-שחר, "לשון דיבור ולשון כתב בסיפורת", בתוך ע' אורנג, ג' טורי ור' בן-שחר (עורכים), העברית שפה חיה, חיפה תשנ"ג, עמ' 163–174
- בנדויד 1966 = אבא בנדויד, "פרשת עקב", לשוננו לעם יז (תשכ"ו), עמ' 130–136
- ג'קנדוף 1973 = Ray Jackendoff, "The Base Rules for Prepositional Phrases", *A Festschrift for Morris Halle*, New York 1973, pp. 345–356
- יציב 2002 = Il-II Yatziv-Malibert, *Méthodologies pour la description de quelques phénomènes syntaxiques d'un recueil de langue parlée: Application à l'hébreu moderne*, Paris 2002.
- לבנת ויציב 2002 = זהר לבנת ואילאיל יציב, "קשר הסיבה 'כי' בלשון הדבורה והכתובה: מאפיינים סמנטיים, פרגמטיים וטקסטואליים", בלשונות עברית 50–51 (2002), עמ' 51–66
- לנגקר 1991 = Ronald W. Langacker, *Concept, Image, and Symbol*, = *Cognitive Linguistics Research*, 1, Berlin 1991
- מילר 1985 = Jim Miller, *Semantics and Syntax*, Cambridge 1985
- מירון 1990 = דן מירון, "חפותה של ליזי בדיחי", סימן קריאה 20 (1990), עמ' 166–185
- נהיר 1955 = שמחה נהיר, עיקרי תורת המשפט, חיפה תשט"ו
- סוויטסר 1990 = Eve Sweetser, *From Etymology to Pragmatics*, Cambridge 1990
- עבאדי 1988 = עדינה עבאדי, תחביר השיח של העברית החדשה, ירושלים תשמ"ח
- פרוכטמן 1982 = מאיה פרוכטמן, הידוע והסתום, תל אביב 1982
- פרוכטמן 1987 = מאיה פרוכטמן, "הלשון, הסגנון והטקסט הספרותי", זהות: כתב עת ליצירה יהודית ד (תשמ"ז), עמ' 89–97
- צרפתי 1978 = גד בן-עמי צרפתי, סמנטיקה עברית, ירושלים תשל"ח
- קדרי 1983 = מנחם צבי קדרי, "הנחות ראשונות לקראת תיאור לשונו של סופר בן-זמננו", זהות: כתב עת ליצירה יהודית ג (1983), עמ' 17

- קישון 1954 = אפרים קישון, אלף גדיא וגדיא, תל אביב 1954
- קלסן 1983 = W. T. Classen, "Speaker Orientated Functions of 'ki' in Biblical Hebrew", *Journal of Northwest Semitic Languages* 11 (1983), pp. 29–46
- רבין 1966 = חיים רבין, "הנחות יסוד לחקר לשונו של ש"י עגנון", בתוך דב סדן ואפרים אלימלך אורבך (עורכים), לעגנון ש"י, ירושלים תשכ"ו, עמ' 217–236
- רבין 1977 = חיים רבין וש' שקולניקוב, תחביר לשון המקרא, ירושלים תשל"ז
- רפן 1995 = חוה רפן, התניות להופעתו של ציין יחס מוצרך בעברית בתימינו: מילת היחס מן/מ ומילות יחס אחרות, הרלוונטיות להופעתה, עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 1995
- שילדקרוט 1989 = Hava Bat Zeev Shyldkrot, "Conjonctions et expression temporelle-causale en français", *Folia Linguistica Historica* X/1–2 (1989), pp. 263–280
- שילדקרוט 1993 = חוה בת זאב שילדקרוט, "על משמעות מילות היחס המוצרכות בשפה הצרפתית", דברי המפגש השנתי התשיעי של החוג הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות, רמת גן תשנ"ד, עמ' 1–13
- שילדקרוט 1995 = חוה בת זאב שילדקרוט, "כיוונים בהתפתחות הסמאנטית של כינויי השעבוד בצרפתית", בתוך אורה (רודריג) שורצולד ויצחק שלזינגר (עורכים), ספר הדסה קנטור, רמת גן 1995, עמ' 40–48
- שלזינגר 1985 = יצחק שלזינגר, פרקים בסגנונם של מאמרים בעיתונות העברית של ימינו, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשמ"ו
- שלזינגר 2000 = יצחק שלזינגר, לשונות העיתון, באר שבע תש"ס